

ХУЛОСАИ
ШҶРОИ ДИССЕРТАТСИОНИИ 6D.КОА-024 НАЗДИ ДОНИШГОҶИ
МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН ОИД БА ДИССЕРТАТСИЯИ НОМЗАДӢ
БАРОИ ДАРӢФТИ ДАРАҶАИ ИЛМИИ НОМЗАДИ ИЛМҶОИ
БИОЛОГӢ АЗ РӢИИ ИХТИСОСИ 03.01.05 – ФИЗИОЛОГИЯ ВА
БИОХИМИЯИ РАСТАНИҶО

Парвандаи аттестатсионӣ №__

қарори ШҶрои диссертатсионӣ аз 1-уми апрели соли 2021, № 14

Оид ба додани дараҷаи илмӣ номзади илмҶои биологӣ ба шаҳрванди Ҷумҳурии Исломии Афғонистон Мирабдулқаюм Ансорӣ. Рисола дар мавзӯи «Таъсири шароитҳои иқлим ва меъёри гуногуни нурии фосфорӣ ба хусусиятҳои физиологӣ ва биокимиёии соя (*Glycine max*) дар минтақаҳои шимолии Афғонистон» санаи 01.04.2021 аз рӯи ихтисоси 03.01.05 – физиология ва биохимияи растаниҳо, дар ШҶрои диссертатсионии 6D.КОА-024-и назди Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ, 17, бо фармони КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26-уми ноябри соли 2016, № 505) фаъолияткунанда қабул карда шудааст.

Мирабдулқаюм Ансорӣ, соли таваллудаш 1961, соли 1990 Донишгоҳи Кобулро бо ихтисоси аграрном хатм кардааст. Соли 2011 магистратураи Донишгоҳи миллии Тоҷикистонро аз рӯи ихтисоси физиологияи растаниҳо хатм намудааст. Соли 2015 ба аспирантураи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ дохил шуда, дар кафедраи ботаникаи донишгоҳи номбурда диссертатсияи номзадӣ навиштааст. Мавзӯи диссертатсияи номзадии Мирабдулқаюм Ансорӣ таҳти унвони «Таъсири шароитҳои иқлим ва меъёри гуногуни нурии фосфорӣ ба хусусиятҳои физиологӣ ва биокимиёии соя (*Glycine max*) дар минтақаҳои шимолии Афғонистон» дар ШҶрои олимони факултети биологияи ДДОТ (18.02.2015) тасдиқ карда шудааст. Муҳокимаи рисолаи номзадии Мирабдулқаюм Ансорӣ санаи 13.12.2018 дар кафедраи ботаникаи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ гузашта аст.

Кори илмӣ дар кафедраи ботаникаи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ иҷро карда шудааст.

Мирабдулқаюм Ансорӣ дар Донишгоҳи Балх ба ҳайси омӯзгори кафедраи аграрномӣ фаъолият дорад.

Роҳбари илмӣ: Эргашев Абдуллоҷон – доктори илмҶои биологӣ, профессори кафедраи геоэкологияи факултети географияи ДДОТ ба номи С. Айнӣ.

Муқарризони расмӣ:

1. Каримов Музафар – доктори илмҶои биологӣ, профессори

кафедраи физиологияи растанӣ, биотехнология ва пиллапарварию Донишгоҳи агарарию Тоҷикистон ба номи Ш. Шохтемур;

2. Иброғимова Сайрамби Искандаровна – номзади илмҳои биологӣ, мудири кафедраи биохимияи ДМТ.

Муассисаи тақриздиҳанда – Маркази миллии захираҳои генетикии АИКТ дар тақризи мусбати худ, ки раиси ҷаласа, ходими калони илмии Шуъбаи зироятҳои кишоварзӣ, номзади илмҳои кишоварзӣ, Муминшоева З., котиби ҷаласаи Маркази миллии захираҳои генетикии АИКТ, ходими калони илмии Шуъбаи зироятҳои кишоварзӣ, номзади илмҳои кишоварзӣ, Баротов Ф., ташхисгар, директори Маркази миллии захираҳои генетикии АИКТ номзади илмҳои кишоварзӣ, Кароматов Ш.Ш, имзо карда, тасдиқ намудаст, қайд мегардад, ки диссертатсияи Мирабдулқаюм Ансорӣ аз рӯи муҳимият, навгониҳои илмӣ, ҳаҷм ва сифати вазифаҳои иҷрошуда, аҳамияти назариявӣ ва амалии натиҷаҳои бадастоварда, саҳҳеҳият ва асоснокии хулосаҳо ба талаботи Низомномаи намунавӣ оид ба Шӯрои диссертатсионии аз ҷониби ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муқарраргардида оид ба “Тартиби дарёфти дараҷаҳои илмӣ номзади илм ва доктори илм дар Шӯроҳои диссертатсионӣ”, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми ноябри соли 2016 таҳти № 505 тасдиқ гардидааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмӣ аз рӯи ихтисоси 03.01.05 – физиология ва биохимияи растанӣҳо сазовор мебошад.

Аз ҷониби рисоланавис 5 мақолаи илмӣ ба нашр расидаанд, ки қулли мақолаҳо ба мавзӯи диссертатсия мутобиқ буда, дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти ҚТ чоп карда шудаанд.

Қорҳои илмие ки оид ба диссертатсия маълумоти бештар доранд:

1. Ансорӣ М. Влияние возрастающих доз фосфора на рост и биологическую продуктивность сои в условиях северных провинций Афганистан / М. Ансорӣ, М.С. Нарзуллоев, Н. Ҳабибӣ, А. Эргашев // Вестник ТНУ. – 2016. - №1/3 (200). - С.241-245.
2. Ансорӣ М. Таъсири муҳити агроиклимӣ ва меъёри гуногуни нурии фосфорӣ ба хусусияти қадқашии растании соя дар шароити Шимолии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон / М. Ансорӣ // Кишоварз. – 2018, - №3(79). – С.27-30.
3. Ансорӣ М. Таъсири муҳити агроиклимӣ ва меъёри гуногуни нурии фосфорӣ ба миқдори хлорофилл дар барги соя / М. Ансорӣ // Кишоварз. – 2018, - №3(79). – С.13-16.
4. Ансорӣ, М. Тағйирёбии миқдории сафеда дар дони соя зери таъсири нурии фосфорӣ ва шароити иқлим / Ҳайдаров З.Ё., Мирабдулқаюм А. // Кишоварз. – 2019, - №2(82). – С.10-16.
5. Ансорӣ, М. Анаболизми рағван дар дони соя зери таъсири нурии фосфорӣ ва шароити иқлим. / Мирабдулқаюм А., Ҳайдаров З.Ё. // Кишоварз. – 2019, - №3(83) – С.43-47.

Дар мақолаҳои чопшуда масъалаҳои мубрам оид ба таъсири муҳити агроиклимӣ ва меъёри гуногуни нурии фосфорӣ ба хусусияти қадкашии растани соя дар шароити Шимолии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, инчунин таъсири муҳити агроиклимӣ ва меъёри гуногуни нурии фосфорӣ ба миқдори хлорофилл дар барги соя, тағйирёбии миқдории сафеда дар дони соя зери таъсири нурии фосфорӣ ва шароити иқлим ва анаболизми рағван дар дони соя зери таъсири нурии фосфорӣ ва шароити иқлим маълумотҳо оварда шудаанд.

Ба диссертатсия ва автореферат 5 - тақриз пешниҳод гардидааст аз:

1. Доктори илмҳои биологӣ, профессор, Сарходими илмии озмоишгоҳи биохимияи фотосинтези Институти ботаника, физиология ва генетикаи растани АМИТ, узви вобастаи АМИТ Б.Б. Ҷумъаев – тақриз мусбӣ, эрод нест.
2. Номзади илмҳои биологӣ, дотсенти кафедраи биохимия ва генетикаи ДДОТ ба номи С. Айнӣ Савлатов С.В. – тақриз мусбӣ, эрод нест.
3. Номзади илмҳои кишоварзӣ аз рӯи ихтисоси 06.01.05-селексия ва тухмипарварии растаниҳои кишоварзӣ, дотсенти кафедраи биохимияи ДМТ Алимуродов А. – тақриз мусбӣ, эрод нест.
4. Номзади илмҳои биологӣ, директори Институти ботаника, физиология ва генетикаи растани АМИТ Бобозода Б. – тақриз мусбӣ, эрод нест.
5. Профессор, мудири кафедраи аграрномияи факултети зироатпарварии донишгоҳи Балх Муҳаммад Юсуф Факур – тақриз мусбӣ, эрод нест.

Дар тақризи муҳимияти мавзӯи диссертатсия, навгониҳои илмӣ, аҳамияти назариявӣ ва амалии таҷрибаҳои гузаронидашуда, омӯзиши илман асоснокӣ таъсири шароитҳои иқлим ва меъёри гуногуни нурии фосфорӣ ба хусусиятҳои физиологӣ ва биохимии соя (*Glycine max*) дар минтақаҳои шимолии Афғонистон ҳангоми гузаронидани моделҳои гуногуни таҷрибавӣ ошкор карда шудааст. Масоили таъсири нуриҳои фосфорӣ барои зироати соя ва сифату ҳосили он дар шароити Ҷумҳурии Исломии Афғонистон қадами тозаи илмӣ буда, натиҷаҳои дар рисола рӯи кор омада, мавриди истифодаи васеи илм ва истеҳсолоти кишоварзӣ дар шароити Ҷумҳурии Исломии Афғонистон тавсия карда мешавад.

Ҳамзамон нишон дода шудааст, ки диссертатсияи Мирабдулқаюм Ансорӣ кори илмӣ анҷомёфта мебошад ва ба ихтисоси 03.01.05 – физиология ва биохимияи растаниҳо мувофиқат мекунад. Муаллифи он бошад, барои мушарраф гардидан ба дараҷаи илмӣ номзади илм аз рӯи ихтисоси 03.01.05 – физиология ва биохимияи растаниҳо арзанда аст.

Интихоби муқарризони расмӣ ва муассисаи муқарриз дар асоси комёбиҳо ва дастовардҳои онҳо оид ба омӯзиши таъсири шароитҳои иқлим ва меъёри гуногуни нурии фосфорӣ ба хусусиятҳои физиологӣ ва биокимиёии растаниҳо амалӣ гардидааст. Онҳо дар ин самт интишороти илман асоснок дошта, метавонанд, кори илмии Мирабдулкаюм Ансориро аз рӯи дараҷаи муҳимият, арзиши илмӣ ва амалии он ҳолисона баҳо диҳанд.

Шӯрои диссертатсионӣ қайд мекунад, ки дар асоси таҳқиқотҳои анҷомдодаи аспирант аз рӯи ихтисоси 03.01.05 – физиология ва биохимияи растаниҳо:

Қорқард шуд: Омӯхтани таъсири меъёрҳои гуногуни нуриҳои фосфорӣ ба равандҳои физиологӣ биохимиявии растани соя ва реаксияи мутобиқати соя ба шароитҳои гуногуни иқлимии Афғонистони шимолӣ, инчунин ҳалли масъалаҳои мӯҳлати кишт, речаи кишти тухм, зичии растани, меъёри нуриҳои фосфорӣ ва таъсири он ба ҳосилнокӣ ва таркиби биохимиявии дон.

Пешниҳод гардид: Яке аз вазифаҳои муҳими илм ва истеҳсолоти соҳаи кишоварзӣ дар ҶИА зиёд намудани истеҳсоли соя ба ҳисоб меравад. Бинобар ин, барои таъмини аҳоли бо ғизои хушсифат ва ба даст овардани ҳосили баланди дони растани соя бояд миқдори ҳосили ин растаниро афзоиш диҳем. Барои ноил шудан ба ин мақсад ба назар гирифтани баъзе аз нуктаҳои асосии рушди ин самти истеҳсолиро ба назар гирифтани зарур аст. Сараввал масоҳати кишти ин зироат ва ҳосили аз як воҳиди замин истеҳсолшавадаро зиёд намудан муҳим мебошад. Дигар омилҳои таъсиррасон вобаста ба нуридиҳӣ ва таъин намудани меъёри ғизо барои ба даст овардани ҳосили баланд ва хушсифати соя муҳим ҳисобида мешавад. Ин масоиле аст, ки омӯзиши гуногунпаҳлӯро вобаста ба манотиқи мухталифи парвариш ва вақту замони кишти ин зироатро талаб менамояд.

Исбот шуд, дар раванди истеҳсолоти кишоварзии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон омӯзишу парвариши ин зироат то ҳадди имкон нав мебошад. Аз тарафи дигар, бо мурури пайдо шудани шароити нави парвариш, минтақаи шимолии Ҷумҳурии Исломии Афғонистон дар назар аст, ки ба истеҳсолот додани навҳои нави устувор ин омӯзишҳо мукамалтар мегардад. Ва масоили таъсири ғизои фосфорӣ барои зироати соя ва сифату ҳосили он дар шароити Ҷумҳурии Исломии Афғонистон қадами тозаи илмӣ буда, натиҷаҳои дар рисола рӯи қор омада, мавриди истифодаи васеи илм ва истеҳсолоти кишоварзӣ дар шароити Ҷумҳурии Исломии Афғонистон мегардад.

Нишон дода шуд, ки имрӯз дар шароити агроиқлимии минтақаи шимолии ҶИА оид ба зироати соя ва таъсири нуриҳои фосфордор ба маҳсулнокии он аз тарафи олимони дигар мавриди омӯзиш қарор нагирифта буд, натиҷаи таҳқиқотҳои саҳроии амалию назариявии мо навигарии тозаест дар илм ва истеҳсолоти ин минтақа.

Аҳамияти назариявии таҳқиқот. Натиҷаҳои кори диссертатсионӣ метавонад дар баланд бардоштани маҳсулнокии растании соя дар шароитҳои қисми шимолии Афғонистон ва роҳҳои самаранок истифодаи он ба дастовардани ҳосили баланди дони соя дар минтақаҳои гуногуни иқлимӣ истифода шаванд.

Барои ҳалли масоили дар рисола овардашуда натиҷабарх аст: Маълумоти таҷрибавӣ ба даст овардашуда имконият медиҳанд, ки дар пешгӯӣ ва идоракунии раванди маҳсулнокии кишти соя дар минтақаҳои гуногуни Ҷумҳурии Исломи Афғонистон истифода шаванд.

Баён гардидааст, ки ҳангоми истифодаи нуриҳои фосфордор бо меъёри 500 кг/га P_2O_5 (варианти VI) дар шароити Балх қад аз ҳама баланди растаниҳо ба 83,5 см баробар шуда, дар шароити Балғон (ба 118,3 см баробар шудааст) ҳангоми истифодаи нуриҳои фосфорӣ бо меъёри 400 кг/га ва дар шароити Самангон ҳамчунин қад аз ҳама баланди растаниҳо ба 83,5 см (варианти V) баробар шудааст.

Ошкор гардид, ки қад миёнаи растаниҳои соя вобаста ба шароити хоку иқлими парвариш фарқият намудааст. Қад аз ҳама баланди растаниҳои соя дар шароити Бағлон ба 102 см баробар шудааст. Қад аз ҳама пасти растаниҳо дар шароитҳои Балх ва Самангон 85,1 см –ро ташкил намудааст. Майдони аз ҳама зиёди баргҳои соя дар як растани дар шароити Балх мушоҳида шуда 41,5 см² –ро дар растаниҳои варианти V ва майдони аз ҳама ками масоҳати барг дар растаниҳои варианти 1 – 28,0 см² –ро ташкил намудааст. Дар шароити Бағлон майдони аз ҳама зиёди баргҳо дар растаниҳои варианти VI – 56,8 см² ва аз ҳама кам дар варианти 1 (назоратӣ) ба 37 см² баробар аст. Дар шароити Самангон ба масоҳати баргҳои минтақаи Балх қариб наздик буд.

Омӯхта шуд: Миқдори пигментҳои фотосинтетикӣ дар баргҳои соя бо нуридиҳии фосфорӣ вобастагӣ дошта, миқдори аз ҳама зиёди хлорофилл α дар шароити Балх дар вариантҳои нуридиҳии фосфорӣ, (ва вариантҳои таҷрибавӣ) ёфтаанд. Миқдори зиёди хлорофилл α дар шароити Балх дар варианти V (ба 1,25 мг/г) вази тар, хлорофилл β дар варианти V (0,97 мг/г), суммаи каротиноидҳо дар варианти II (1,35 мг/г) баробар шудаанд. Дар шароити Бағлон миқдори зиёди хлорофилли α дар растаниҳои варианти V мушоҳида шуда, ба (1,25 мг/г) ва хлорофилли β дар варианти III ба (0,92 мг/г), суммаи каротинандҳо бошад дар варианти II ба (1,35 мг/г) баробар шудааст. Дар шароити Самангон хлорофилли α аз ҳама зиёд дар варианти III (1,35 мг/г), хлорофилл β дар варианти VI ба (0,92 мг/г) баробар шуда, каротеноидҳо дар варианти IV (0,36 мг/г) баробар шудааст. Дар умум аз рӯи миқдори пигментҳои сабз ва зард дар растаниҳо, ки дар шароитҳои гуногуни хоку иқлими минтақаҳои шимоли Афғонистон фарқиятҳои назаррас мушоҳида нашудааст. Баъзе фарқиятҳо дар вариантҳои гуногуни нуридиҳии фосфорӣ мушоҳида шудааст.

Аҳамияти натиҷаҳои таҳқиқоти анҷомдодаи унвонҷӯ дар амалия бо он исбот мешавад, ки:

Коркард карда шудааст: Дарозии аз ҳама зиёди ғилофакҳо дар растаниҳои ҳамаи минтақаҳо дар варианти V бо миқдори 400 кг/га P_2O_5 мушоҳида шудааст. Ин нишондод дар шароитҳои Балху Самангон қариб якхела буда 4,3 см-ро ташкил намуд. Дар шароити Бағлон ин нишондиҳанда ба 4,1 см баробар шудааст. Дарозии аз ҳама ками ғилофакҳо дар растаниҳои варианти назоратӣ дар шароити Балх ба 3,7 см, дар Бағлон ба 3,5 см дар Самангон ба 3,75 см баробар шуд. Вазни аз ҳама ками ғилофакҳо бо донааш дар шароити Балх дар варианти III ба 687,9 г ва дар шароити Самангон вазни аз ҳама зиёди ғилофакҳо бо дон дар варианти VI – 853,2 ва 169 г-ро ташкил намуд. Вазни 1000 дон дар шароити Балх ва Самангон зиёдтар буда, ин нишондиҳандаҳои хоку иқлими ин минтақа таносубан дар варианти VI ба 181,7 ва 169 г баробар шуда аст.

Натиҷаҳои таҳқиқот истифода карда шуданд ва муайян гардид, ки ҳосили аз ҳама зиёди соя дар шароитҳои Балх ва Бағлон дар варианти IV 3067 кг/га ва 2643,3 кг/га таносубан баробар шудааст. Дар шароити Самангон дар варианти VI ҳосилноки таносубан ба 2066,7 кг/га баробар шудааст. Тағйирёбии сифати дони соя вобаста ба шароитҳои шимолии Афғонистон мушоҳида шудааст.

Муайян карда шуд, ки миқдори умумии сафедаи дон дар варианти V аз ҳама зиёд буда, ба (36,6%), равшанноки дар варианти VI ба 23,9%, дар бофтаи варианти VI ба 5,2 мг/г ва миқдори зиёди хокистар дар варианти V (5,8 мг/г) вазни хушкӣ растанӣ баробар шудааст.

Пешниҳод карда шуд: Барои нашъунамои хуб ва ба даст овардани ҳосили баланди дони соя ва сифати беҳтари он тавсия карда мешавад, ки дар шароити иқлимии вилояти Балх ва Бағлон меъёри 300 кг/га нурии маъдани фосфорӣ ва дар шароити вилояти Самангон то ҳадди 400-500 кг/га нурии фосфорӣ истифода карда шавад. Ин миқдор нурии маъдани фосфордор дар шароити иқлимии вилояти Балх ва Бағлон мутаносибан 30,7 ва 26,4 с/га ва 400-500 кг/га нурии фосфорӣ дар шароити иқлимии Самангон мутаносибан 19,0-20,7 с/га ҳосили хушсифати дони сояро таъмин мекунад.

Баҳодиҳии саҳҳеҳияти таҳқиқот ошкор намуд:

Дар корҳои саҳроӣ ва таҷрибавӣ: Таҷрибаҳои саҳроӣ дар се минтақаи шимолии ҚИА – Балх, Бағлон ва Самангон бо мақсади омӯзиши таъсири меъёрҳои гуногуни нуриҳои фосфордор ба равандҳои физиологӣ биохимиявӣ солҳои 2016-2017 гузаронида шудааст. Таҷрибаҳои саҳроӣ дар ҳамаи минтақаҳо бо назардошт ва риояи бевоситаи қоидаҳои агротехникаи парвариши соя омадакунии пешакии коркарди хок, нақшаи кишт нигоҳубини киштзор ва ғайра гузаронида шудааст.

Истифода гардид: шарҳи адабиётҳое, ки натиҷаҳои таҳқиқотҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ оид ба мавзӯи додашуда дар онҳо дарҷ карда шудаанд ва усулҳои муосир бо таҷҳизоти замонавӣ нишон дода шудааст.

Муайян карда шуд, ки барои нашъунамои хуб ва ба даст овардани ҳосили баланди дони соя ва сифати беҳтари он тавсия карда мешавад, ки дар шароити иқлимии вилояти Балх ва Бағлон меъёри 300 кг/га нурии маъдани фосфорӣ ва дар шароити вилояти Самангон то ҳадди 400-500 кг/га нурии фосфорӣ истифода карда шавад. Ин миқдор нурии фосфордор дар шароити иқлимии вилояти Балх ва Бағлон мутаносибан 30,7 ва 26,4 с/га ва 400-500 кг/га нурии фосфорӣ дар шароити иқлимии Самангон мутаносибан 19,0-20,7 с/га ҳосили хушсифати дони сояро таъмин мекунад

Саҳми шахсии унвонҷӯ. Дар ҷустуҷӯ ва таҳлили маълумотҳои адабиёт доир ба мавзӯ, иштирок дар коркарди нақшаи раванди таҷқиқот, интиҳоби навъ, гузаштани таҷрибаҳои саҳроӣ дар шароитҳои гуногуни хоку иқлими вилоятҳои Шимолии ҶИА, коркарди омории маълумотҳо, таҳлил ва хулосабарорӣ аз натиҷаҳои таҷқиқот ва тасдиқи натиҷаҳои бадастомада унвонҷӯ саҳмгузор мебошад.

Дар ҷаласаи 1-уми апрели соли 2021 гузаронидашуда, Шӯрои диссертатсионӣ қарор қабул кард, ки ба Мирабдулкаюм Ансорӣ дараҷаи илмии номзади илм аз рӯи ихтисоси 03.01.05 – физиология ва биохимияи растаниҳо дода шавад.

Ҳангоми гузаронидани овоздиҳии пинҳонӣ аз 21 - нафар аъзои Шӯрои диссертатсионӣ 16 - нафар иштирок доштанд, ки аз онҳо 5 - нафарашон докторони илм аз рӯи ихтисоси рисолаи номзатии баррасишаванда мебошанд.

Аз 21 - нафар аъзои Шӯрои диссертатсионии дар ҷаласа иштирок дошта, овоз доданд: тарафдор - 16 нафар, муқобил - нест, бюллетенҳои тақсимнашуда – 5, безътибор - нест.

**Раиси Шӯрои диссертатсионӣ,
д.и.б., профессор, академики АИМТ**

**Котиби илмии Шӯрои
диссертатсионӣ, н.и.б.**

Якубова М.М.

Ҳамидов Х.Н.